

SALÁT GERGELY
Trianon felül- és alunézetből – japán szemmel

Trianon és a japán diplomácia. Magyar vonatkozású japán diplomáciai dokumentumok, 1914–1923. Szerkesztette, a dokumentumokat válogatta és fordította Umemura Yuko és Wintermantel Péter. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2021. 214 oldal

Japán a győztesek oldalán fejezte be az első világháborút, így az azt lezáró békeszerződések kidolgozásában és végrehajtásában is szerepet kapott a nagyhatalmak között. A párizsi békekonferencián a japán diplomaták újoncnak számítottak a nemzetközi politikában, ráadásul az európai rendezés mikéntjében Tokiónak nem volt különösebb érdekeltsége, ezért a szigetország küldöttei kifejezetten visszafogottan viselkedtek. A japán résztvevők külügyminiszterük 1917-es utasításához tartották magukat, miszerint 1) a japánt közvetlenül érintő kérdésekben (vagyis Kínában és a csendes-óceáni szigetvilágban a volt német területek és jogosultságok megszerzése ügyében) lépjenek fel aktívan a japán érdekek képviseletében; 2) azon ügyekben, amelyekben nem merülnek fel japán érdekek, tartózkodjanak a felesleges részvételtől; 3) azokban a kérdésekben, ahol Japán és a szövetségesek érdekei egybeesnek, járjanak el a szövetségesekkel egységben, hozzájuk alkalmazkodva. Ennek megfelelően a japánok a győztes hatalmak „csendestársai” voltak Párizsban, a Magyarországot érintő kérdésekben sem exponálták magukat, energiáikat a Nemzetek Szövetségéről és a faji megkülönböztetés elleni klauzuláról zajló viták kötötték le.

A konferencián kidolgozott békeszerződés csak nagyjából rögzítette a határokat, a pontos vonalakat határmegállapító bizottságok jelölték ki, ezek egyrészt a győztes nagyhatalmak küldötteiből, azaz angol, francia, olasz és japán tagokból, másrészt határszakaszonként az érintett államok képviselőiből álltak. A végleges döntést e bizottságok szakvéleménye alapján a Nagykövetek Tanácsa hozta meg. A Magyarország új határait kijelölő testületekben tehát japánok is helyet kaptak, ahogy a Budapesten az antant tábornoki bizottságának átalakulásával létrejött Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottságban (SzKEB) is. Így 1921–1927 között egy tucat japán katonatiszt töltött hosszabb-rövidebb időt Magyarországon, öten a négy határmegállapító bizottságban, a többiek

a SZKEB-ban. Utóbbiaknak csak protokolláris szerepük volt, de a csehszlovák, román, jugoszláv és osztrák határt kijelölő bizottságokban a japán tisztek tevékenyen részt vettek, és volt némi részük a végleges határvonal kialakításában.

A párizsi konferencián és a magyarországi határkijelölésben részt vevő japán küldöttek természetesen folyamatosan tájékoztatták hazai feletteseiket a munkájukról, jelentéseket, feljegyzéseket, naplót írtak. Ezek az iratok fennmaradtak, de egészen a legutóbbi időkig ismeretlenek voltak a történészek és a közvélemény számára. Ezen a helyzeten változtat Umemura Yuko és Wintermantel Péter könyve, amely összesen 41 magyar vonatkozású japán külügyi irat magyar fordítását teszi közzé az első háború alatti és utáni évekből. A kötet, amely az MTA Lendület Trianon 100 Kutatócsoport Trianon-dokumentumok és -tanulmányok sorozatának kilencedik részeként látott napvilágot, számos érdekességgel egészíti ki mindazt, amit egyrészt Trianonról, másrészt a korabeli japán diplomáciáról tudunk.

A könyv rövid előszóval kezdődik, majd Wintermantel Péter terjedelmes tanulmányát olvashatjuk (9–55), amely összefoglalja a kutatás fő tanulságait. Ebben a szerző ír Japán felemelkedéséről és nagyhatalommá válásáról, a szigetország első világháborús szerepvállalásáról, a magyar–japán kapcsolatok alakulásáról, illetve a japán küldötteknek a párizsi békekonferencián és a békeszerződés végrehajtása során játszott szerepéről. A magyar–japán viszony alakulása eddig sem volt feltáratlan terület – korábban például Tóth Gergely *Japán–magyar kapcsolattörténet 1869–1913* és Wintermantel Péter *Nipponbabona – A magyar–japán kapcsolatok története* címmel írt olvasmányos kapcsolattörténeti monográfiát –, de ilyen mélységben a világháborús és trianoni problémakört még senki nem dolgozta fel (Umemura Yuko írt ugyan egy rövid tanulmányt a határmegállapító bizottságok japán tagjairól, de ebben a jelen kötetben szereplő információknak csak a töredéke szerepelt). Az értekezés epilógusa a magyar revíziós gondolat japán támogatottságával kapcsolatos magyar illúziókat veszi górcső alá.

A kötet legnagyobb részét (63–199) a japán dokumentumok fordításai teszik ki. A tokiói Nemzeti Levéltárban, a japán Külügyminisztérium Diplomáciai Irattárában és a japán Honvédelmi Minisztérium Honvédelmi Kutatóintézetében több ezer oldalnyi anyag található a kérdéskörrel kapcsolatban, ezek jelentős részét a közelmúltban digitalizálták, így ma már a világ bármely pontjáról hozzáférhetők a Japán Nemzeti Levéltár által létesített Ázsiai Történelmi Források Központja online felületén keresztül. A szerkesztők ezekből választottak ki 41-et, sok esetben emberfeletti munkát végezve, mert az iratokat jórészt nehezen olvasható kézirással írták a maitól jelentősen eltérő nyelvezettel, mára már kiveszett kandzsik és diplomáciai kifejezések használatával. Az iratok közül a legkorábbi 1914-es, ekkor ért véget az addig nem túl szoros, de viszonylag

baráti viszony Japán és az Osztrák–Magyar Monarchia között, a kibontakozó világháborúban ugyanis a felek az ellentétes oldalra kerültek, és Qingdaóban harci cselekmények is történtek köztük. A legutolsó irat pedig 1923-as, ebben az évben születtek meg a határmegállapító bizottságokban részt vevő japán biztosok zárójelentései. Ez utóbbiak mellett jelentős iratesoportot tesznek ki a párizsi megbeszéléseken tárgyaló japán küldöttek magyar vonatkozású anyagai. Különleges – a határkérdéshez nem kapcsolódó – kérdéskör volt a Japánban vagy Oroszországban japán felügyelet alá került magyar hadifoglyok ügye, ezekkel kapcsolatban is több dokumentumot olvashatunk.

Az iratokat Umemura Yuko személyes utószava követi (201–203), amelyben a kutatás körülményeinek és nehézségeinek az ismertetése mellett arról is szó esik, hogy milyen japánként, de a határon túli magyarok sorsát személyes élmények által is jól ismerve, találkozni Japán száz évvel ezelőtti képviselőinek a feljegyzéseivel. A kötetet névmutató és japán nyelvű összefoglaló zárja.

Az első világháborút követően a magyar közvéleményben kifejezetten kedvező kép élt a japánokról, és ennek okai a kötetből is kiderülnek. A magyarság keleti eredetének tudata és ehhez kapcsolódóan a magyar–japán rokonság gondolata már korábban is létezett a magyarok körében, akik hagyományosan nagy érdeklődést mutattak Japán iránt. Az első világháború elején ugyan a szigetország ellenséggé vált, és egy ideig a magyar közvélemény a japánok ellen fordult, de a háború végén a győztes hatalmak közül Japán felé fordultunk a legnagyobb bizalommal és bizakodással. Ennek a rokonságtudat mellett oka volt az is, hogy – ahogy a kötetből kiderül – a magyar hadifoglyokkal a japánok kifejezetten emberségesen, sőt barátságosan bántak, a táboraikban uralkodó körülményekről pozitív hírek érkeztek. A párizsi békekonferencián az európai ügyek iránt a japánok nem mutattak mély érdeklődést, de elfogulatlanságukat, korrektségüket a magyarok hajlamosak voltak az európai rokonok iránti szimpátiaként értelmezni. A határmegállapító bizottságok japán tagjait sok helyütt ünneplő tömegek fogadták, és tőlük várták, hogy a bizottságok a magyaroknak kedvezően jelöljék ki a végleges határt. Bár erre a békeszerződés megszabta szűk keretek, illetve a többi bizottsági tag ellenmunkája alig adott lehetőséget, tény, hogy – feljegyzéseik szerint – a japán tisztek kifejezetten szimpatizáltak a magyarokkal, és tudatában voltak a trianoni döntések igazságtalanságának. A szerzők szerint végül abban volt szerepük, hogy 700 négyzetkilométernyi terület Magyarországhoz került.

A diplomáciai iratok közül különösen érdekesek Szano Micunobu kapitánynak, a magyar–román, illetve Andó Rikicsi őrnagynak, a magyar–csehszlovák határmegállapító bizottság japán tagjának a feljegyzéseiből vett részletek (35. és 36. dokumentum), valamint Andó Rikicsi záró beszámolója (39. dokumentum). A japán tisztek átfogó képet adnak a bizottságok munkájáról, a határkijelölés

konkrét menetéről. Beszámolnak például a cseh és román csendőrök erőszakosságáról – amellyel a kérdéses hovatartozású falvak lakosságát igyekeztek megfélemlíteni –, Meunier bizottsági elnök románbarátságáról, az olasz tag megvesztegethetőségéről és egy sor más olyan motívumról, amely megnehezítette az etnikai elvet legalább valamivel jobban figyelembe vevő határok kialakítását. Ugyanakkor a magyar biztosok taktikázásáról és felbujtó tevékenységéről sem feledkeznek meg. Olyan jellemző apróságok is kiderülnek, mint hogy például a csehszlovák határbizottság magyar tagja valószínűleg azért támogatta a testület központjának átköltztetését Budapestről Pozsonyba, mert ott valutában folyósítottapidíj-kiegészítésre számíthatott.

Összességében azonban a japán biztosok magyarok iránti szimpátiája egyértelmű, és azt is jól látják, hogy a rosszul meghúzott határok milyen következményekkel járnak a jövőben. Ahogy Andó írja: „Rabszolgasorba juttatják a helyi lakosságot az országuk területéből az újkori háború hatására végbemenő elcsatolások. Kisebbségként és idegen népként el kell fogadniuk lelki életükben és a tényleges mindennapi-társadalmi érintkezésben is az elnyomatásukat. Nem tudok szabadulni attól a gondolatától, hogy a helyiek bizony reggeltől estig abban bíznak, hogy egyszer visszakerülhetnek az anyaországhoz. Mindenki békéről papol, de ha a jövőbe tekintünk, akkor a valóságban csak a jövődő háborúk csíráját vetik el így, micsoda dolog ez?! Akik a tartós világbékéről szónokolnak, azok jöjjenek el egyszer ide a közép-európai határvonalakra, és nézzék meg jól, beszélgetsenek el az ottani családokkal, hogy az idegen népek uralma alatt milyen siralmas élet vár.” (Andó Rikicsiről érdemes megjegyezni, hogy később jelentős karriert futott be, és Tajvan utolsó japán főkormányzójaként fejezte be pályafutását.)

Persze a bizottságokban egyetlen szavazattal rendelkező japánok nem tehetek sokat, még a jellemzően tárgyilagos, de erélytelen angolokkal összefogva sem. A magyar határok elhelyezkedése természetesen nem volt fontos Japán számára, nemzeti érdekük nem fűződött a kérdéshez, így komolyabb konfliktust akkor sem vállaltak a többi hatalommal, ha küldötteik egy döntéssel személyesen nem értettek egyet. Viselkedésük azonban ahhoz elegendő volt, hogy Magyarországon az a kép alakuljon ki, miszerint az ország számíthat Japán támogatására az esetleges határrevízió esetén. A japánok magyarok melletti elkötelezettségének elképzelése mögött kitapintható némi vágyvezérelt gondolkodás, amelyet a korban népszerű turanizmus is fokozott, valójában – érthető módon – Japánt nem hozta lázba a magyar ügy. Az azonban tény, hogy míg a párizsi békekonferencia európai ügyekkel foglalkozó ülésein a japánok lényegében csak megfigyelőként voltak jelen, a határmegállapító bizottságok japán tagjai tevékenyen részt vettek a békeszerződésben csak nagyjából előírt határ-

vonaltól pontos helyszíni meghatározásában és kitérésében, és ebben a magyar igényekhez rendszerint jóindulatúan álltak hozzá.

Umemura Yuko és Wintermantel Péter könyve értékes történelmi munka, amely nem írja ugyan felül az eddigi Trianon-kutatások eredményeit, de jó néhány fehér foltot eltüntet, és érdekes adalékokkal egészíti ki ismereteinket. S hallatlanul izgalmas olvasmány, amely a külső szemlélő szemével mutatja be a száz évvel ezelőtti Magyarországot, a nagyhatalmi alkudozásokat és a kishatalmi mesterkedéseket, az új határ kialakításának a menetét, továbbá számos olyan érdekességet, mint Qingdao japán ostroma vagy a japánbeli magyar hadifoglyok sorsa. Bízunk benne, hogy hasonló kötetek a kapcsolattörténet más, vidámabb fejezeteiről is készülnek majd.